

CUPRINS

<i>Prefață</i>	11
<i>Introducere. Conștiință, valoare și existență</i>	13

PARTEA I

EXISTENȚIALITATEA FORMELOR CULTURII

1. Gândire, creație și trăire filosofică	
a. Reflecție și gândire filosofică	19
b. Cercetare și creație filosofică	22
c. Atitudine și trăire filosofică	26
2. Mitul, magia și mistica – modalități de trăire spirituală cu caracter acțional	
a. Mitul ca modalitate de trăire spirituală a oamenilor și factor de geneză a conștiinței istorice	32
b. Actualitatea unor practici magice și nevoia actuală de magie	35
c. Mistică și misticism în conștiința mitică și practica magică	37
3. Morala ca trăire valorică și opțiune metafizică	
a. Determinarea metafizică și concret-istorică a valorilor morale	41
b. Deosebiriile dintre moralele religioase și cele laice	45
c. Trăirea morală autentică	49
d. Valori morale specifice epocii actuale	54
4. Religia ca modalitate de proiectare ontologică și fenomen social	
a. Religia ca modalitate de proiectare ontologică a transcendentului	65
b. Situarea imanentă a transcendentului (fie religios, fie laic)	67
c. Nevoia de transcendent și de sacru	68
d. Conotația comunitară a transcendentului și dimensionarea socială a fenomenului uman	70
e. Motive ale substanțierii sociale a proiectării religioase a transcendentului ...	71
f. Relațiile dintre proiectarea religioasă și proiectarea laică a transcendentului în condițiile actuale ale procesului istoric	73

5. Conștiința politică, suprastructura politică și acțiunea politică	
a. Conștiința politică și modalitățile ei de instituire	76
b. Suprastructura politică; rolul partidelor politice	78
c. Acțiunea politică și medierile ei organizaționale	82
6. Conștiință, cultură, atitudine, acțiune și trăire politică	
a. Complexitatea cuprinderii de sensuri ale termenului de politic și mecanismul vieții politice	89
b. Conștiință și cultură politică	92
c. Atitudine și acțiune politică	96
d. Trăirea spirituală și existențială de factură politică	98
7. Conștiința juridică și ordinea de drept într-o democrație întemeiată pe economia de piață	
a. Conștiința juridică și sistemul de valori juridice într-un stat de drept ..	101
b. Ordinea de drept într-o societate democratică	106
c. Stadiul actual de asimilare a conștiinței juridice specifice societăților democratice întemeiate pe principiul economiei de piață și al instituirii statului de drept în România contemporană	108
8. Conștiință și cultură economică	
a. Conștiința economică și finalitatea ei existențială	113
b. <i>Homo aeconomicus</i> și nevoia de cultură economică	115
c. Neajunsuri grave în asimilarea valorilor culturii economice în practica managerială din România contemporană	116
9. Creația artistică și aprecierea estetică – modalități specific-umane de trăire existențială	
a. Creația artistică și receptarea valorilor artei	119
b. Esteticul și nevoia de estetic a omului în creația și receptarea lui valorică	122
c. Rolul artei și al filosofiei artei (esteticii) în configurarea condiției omului contemporan	124
10. Conștiință și conștientizare, știință și cunoștință în trăirea valorică	
a. Conștiință, conștientizare și responsabilitate socială și istorică	127
b. Știință, cunoaștere și sete de adevăr în constituirea trăirii spirituale din lumea de azi	130
c. Știință și conștientizare (de sine și pentru sine) în procesul de intelectualizare a creației valorice și materiale în perspectiva edificării societății viitoare	132

11. Nevoia adevărului dublu în spiritualitatea și trăirea umană autentică	
a. Adevăr logic (al științei) și adevăr fenomenologic (al ontologiei)	135
b. Particularități psiho-spirituale ale trăirii umane. Relația dintre știință și credință	138
12. Conștientizarea de sine și trăirea valorică – factori ai determinismului procesului de umanizare	
a. Munca și conștientizarea de sine	143
b. Conștientizarea de sine individuală și conștientizarea de sine colectivă	144
c. Conștientizarea pentru sine	146
d. Trăirea valorică și procesul de umanizare	148
13. Asimilare valorică și trăire spirituală	
a. Semnificarea termenilor de asimilare valorică și trăire spirituală	151
b. Nevoia acută de asimilare valorică și trăire spirituală în România contemporană	154

PARTEA A II-A

FILOSOFIE, CULTURĂ, ACȚIUNE

1. Nevoia actuală de filosofare	
a. Filosofarea ca modalitate de reflecție existențială	159
b. Filosofarea asupra ființării existențiale a omului în actuala epocă istorică	161
c. Domenii de filosofare asupra viețuirii democratice în actualul context istoric	163
2. Filosofia și știința	
a. Obiectul filosofiei din perspectiva raportului cu știința	169
b. Conceptualizări filosofice generate de progresul științei contemporane	173
3. Filosofia și arta	
a. Arta ca modalitate de trăire metafizică	181
b. Relațiile dintre artă și filosofie. Particularități în epoca contemporană	184
4. Filosofia și religia	
a. Nevoia de religie – condiție a existenței umane	189
b. Raporturile dintre demersurile filosofice laice și cele religioase contemporane	193
c. Necesitatea continuității corelării religiei cu filosofia în conștiința socială a oamenilor	197

5. Filosofie și politică	
a. Filosofia azi	203
b. Politica azi	204
c. Relațiile dintre filosofie și politică azi	206
d. Consecințele actuale de ordin problematic și de perspectivă realizatorie pentru om ale relaționării filosofiei cu politicul și ale politicului cu filosofia	209
6. Filosofia deschiderii	
a. Ideea de deschidere și nevoia deschiderii în gândirea științifică și filosofică	213
b. Deschideri de factură paradigmatică în știința și filosofia contemporană ..	216
7. Valoare, normă, acțiune	
a. Acoperirea valorică a normelor și motivația axiologică a acțiunii sociale	221
b. Valoare și normă	223
c. Tipologia normelor din perspectivă axiologică și motivarea normativă a trăirii din libertate	225
8. Valori, norme și structuri organizaționale	
a. Valoare și cultură în dialectica vieții sociale	229
b. Concretizarea normativă a trăirii axiologice a oamenilor	234
c. Rolul structurilor organizaționale în mijlocirea trăirii valorice a umanului	237
9. Valorile culturii și valorile civilizației. Cultura în acțiune în civilizația contemporană	
a. Cultura și societatea	243
b. Sistemele de valori (ale culturii și civilizației) și realizarea umană	245
c. Valorile culturii	248
d. Valorile civilizației	250
e. Obiectivarea valorilor actuale ale culturii în fapte de civilizație	253
10. Cultura și modul de trai al oamenilor	
a. Determinarea obiectivă și subiectivă a modului de trai	262
b. Asimilare valorică în structurarea modului de trai	264
c. Cultura și modul de trai în România contemporană	266
11. Umanismul ca ideologie și temei al strategiilor acționale	
a. Substanța principiului clasic al umanismului	271
b. Umanismul actual ca temei al strategiilor dezvoltării și realizării condiției umane	273

PARTEA A III-A

**CONDIȚIONAREA NORMATIVĂ A ADEVĂRULUI
ȘI EVOLUȚIA UNOR DIMENSIONĂRI PARADIGMATICE
ALE CUNOAȘTERII ȘI OPTIUNILOR VALORICE**

1. Adevăr și normă	
a. Asupra definiției adevărului	277
b. Dimensiunea aletică a normelor și funcția mediatoare a cunoașterii normelor în procesul constituirii adevărului	280
2. Paradigmele actuale ale ideilor de unitate a lumii și unitate a universului	
a. Introducere	287
b. Semnificarea filosofică actuală a ideii de unitate a lumii	288
c. Ideea de unitate a universului din perspectiva științei contemporane. Locul și rolul omului în structurarea pe verticală a universului	293
3. Paradigma actuală a ideii de determinism	
a. <i>Procesualitatea constituirii paradigmei actuale a ideii de determinism</i>	299
1) Conștientizarea limitelor determinismului mecanicist (clasic) și încercarea unor deschideri probabiliste	299
2) Determinism și probabilitate. Cauzalitatea statistică	302
3) Finalitate și scop. Reconsiderarea finalismului	303
4) Perspectivă determinist-cauzală asupra conceptelor de structură și sistem. Premise ale unui structuralism și holism dialectic	305
5) Funcțiile metodologice ale principiului determinismului în cunoașterea și acțiunea eficientă	307
6) Hazard, necesitate și cauzalitate în procesul determinării	308
7) Indeterminismul ca modalitate a determinismului	311
8) Determinism, libertate și responsabilitate	312
b. <i>Un punct de vedere sintetic asupra sensurilor și conceptualizărilor actuale ale ideii de determinism</i>	314
<i>Bibliografie (selectivă)</i>	318
4. Dimensionări axiologice actuale ale românilor. Unele particularități ale acestora în viața spirituală a muscelenilor	
a. Particularități psiho-spirituale ale românilor	323
b. Particularități ale viețuirii psiho-spirituale în arealul muscelan al județului Argeș	326

α. În domeniul opțiunilor cu caracter moral	326
β. În domeniul opiniilor politice și juridice	327
γ. În domeniile estetic și valoric	330
Δ. În domeniul opțiunilor cultice și deschiderilor spre transcendent	331

PREFAȚĂ

Elaborarea unui Tratat neconvențional de *Filosofia culturii* mă atrage de mai multă vreme – de fapt, de când am purces să mă îndeletnicesc cu problematica ontologică –, formându-mi treptat convingerea că datul obiectiv, care constituie suportul existenței umane, îl reprezintă nu numai lucrurile și evenimentele care structurează material și social mediul de ființare al oamenilor, ci și ideile și valorile generate de oameni prin activitatea gândirii lor, din nevoia de raportare creativă la acest mediu.

De fapt, în această privință, totdeauna filosofii au opinat pentru argumentarea ideii că spiritualitatea umană (structurată din idei și valori) este încifrată în mediul lor de existență, astfel încât acest mediu este unul umanizat. Numai că, aflat la începuturile mele de factură filosofică, sub influența unor viziuni materialiste reduționiste, am receptat cu întârziere această inserție a subiectivului în obiectiv. Astfel încât convingerea că ideile și valorile, în general cultura spirituală a oamenilor, arhitectează existențial ambientul uman mi-am format-o abia când am încercat să descifrez dimensionările anticului.

În continuare, treptat, în măsura în care am avut contact mai accentuat cu marea filosofie, atât de tradiție, cât și, mai ales, contemporană, am înțeles că din moment ce spiritualitatea umană este dimensionată ontic, iar acest domeniu cuprinde omul și lumea lui (care se deschid spre transcendent), mediul de existență al omului comportă și o inserție ontologică.

Din această perspectivă, se poate conchide că ideile și valorile au o substanțiere ontologică de factură ontic-ontologică. Stare de lucruri care ne obligă să considerăm că este convenit să tratăm cultura ca strat (dacă nu chiar ca substrat) al existenței, respectiv, al uneia care se structurează ca mediu existențial al omului.

Se explică, astfel, de ce în cuprinsul prezentei lucrări, subintitulată *Tratat de filosofia culturii*, îndeosebi în primele sale două părți, *cultura este abordată din perspectiva condiționării și finalității ei existențiale*. Și, cum filosofia este un domeniu centric, mai ales în ipostaza ei de ontologie, al vieții spirituale a oamenilor (morală, artă, știință, religie), precum și în relație cu domeniile economic, politic și juridic ale vieții sociale, toate aceste domenii de spiritualitate umană sunt (sau trebuie să fie) tratate nu numai ca domenii de gândire și creație valorică, ci și ca domenii de trăire umană.

Conchizând, la sfârșitul *părții a doua* a lucrării, că în evoluția universului spiritual al oamenilor se sesizează în fiecare epocă anumite paradigme ale cunoașterii și creației valorice, respectiv, că se edifică câte un anume Eon dogmatic (după cum se exprima Lucian Blaga), ce înrăurește modalitatea specifică epocii de reflecție și creație sau apreciere valorică, încercăm în *a treia parte* a lucrării să prezentăm două dintre acestea. Pe care le apreciem ca fundamentale ale spiritului științific și axiologic contemporan – respectiv, cele de *Unitate a lumii și a universului* și de *Determinism raționalist dialectic* – la edificarea cărora ne-am străduit și noi să participăm pe parcursul a patru decenii de cercetare. Aceasta, pornind de la constatarea că asemenea paradigme au influențat covârșitor multe alte deschideri explicative și apreciative din contemporaneitate.

Între domeniile creației spirituale care se înrădăcinează în astfel de paradigme temei ale științei și culturii contemporane, amintim și pe cele de antropologie culturală, în aria cărora se include prioritar problematica ce are ca referință *profilul psiho-spiritual al comunităților umane*. În acest cadru, am întreprins cercetări într-o zonă etnografică de mare spiritualitate a României actuale, respectiv, zona Muscelului istoric. Ale cărei trăsături am încercat să le surprindem pe parcursul unei intervenții în prezenta lucrare, convinși de nevoia de a cuprinde într-un Tratat de filosofia culturii și o problematică de antropologie culturală.

Suntem convinși că lucrarea noastră privind *problematica actuală a dimensionării existențiale a vieții spirituale a oamenilor*, pe care o considerăm ca o modalitate de abordare a unui *Tratat de filosofia culturii*, prezintă interes nu numai pentru cei preocupați de cunoașterea demersului filosofic actual, pe marginea fenomenului cultural, în mod deosebit nu numai al culturologilor și etnologilor, ci și pentru studenții de la facultățile cu profil socio-uman ale universităților, mai ales, ai specializărilor cu caracter filosofic, sociologic, politologic, antropologic, de literatură, artă, arhitectură, în general al celor pentru care *estetica și filosofia culturii* sau *teoria civilizației* fac parte din curricula lor universitară.

Autorul

INTRODUCERE

Conștiință, valoare și existență

Dintr-o tradiție mai mult sau mai puțin păstrată în mentalitatea contemporană a oamenilor se credea că ideile oamenilor, lumea valorilor și construcțiile lor teoretice sunt exclusiv produse reflectorii structurate în acțiunea lor practică. Similar, existența era concepută ca independentă de conștiința oamenilor, de domeniul valoric ce caracterizează spiritualitatea lor.

La o analiză mai atentă, se poate constata că existența se instituie pe temeieri nomologice și axiologice. Ceea ce înseamnă că *ideile și valorile au o dimensionare și o finalitate existențială*. Proba cea mai potrivită în această privință o constituie faptul că lumea valorilor structurează mediul existențial specific al oamenilor, din perspectiva căruia ei se angajează acțional. De aceea, problema fundamentală a gândirii filosofice a oamenilor o constituie cea a raporturilor dintre acțiunea și conștiința lor încifrată existențial (și nu numai cea a raporturilor dintre existența și conștiința lor în general). În aceeași măsură, ideile și valorile au statut existențial și nu sunt doar reflecții ale existenței.

Astfel, ideile și valorile (filosofice, morale, politice, juridice, estetice și, deopotrivă, cele mitice sau religioase) sunt inserții existențiale, au o condiționare ontică, deși ele aparțin ontologicului, fiind produse ale unor transcenderi ale gândirii în ordinea spirituală a ființării umane. Odată instituite, îndeosebi prin creație și mai puțin prin reflecție (umană), aceste idei și valori aparțin datului obiectiv, au statut existențial și configurează mediul de existență al oamenilor. Din acest motiv, ele se comportă și se corelează legic, asemănător lucrurilor pe care le surprind conceptual la nivelul esențelor.

Privită din această perspectivă, cultura nu este un epifenomen al socialului și umanului, ci este o componentă a acestora, funcționând ca măsură a gradului de civilizație pe care l-a atins o societate (de oameni). Altfel exprimat, cultura este un strat al socialului și o dimensionare a umanului, ea definind condiția lor existențială.

Sub acest aspect, cultura poate fi concepută și ca un subdomeniu al existenței umane, iar filosofia culturii ar putea fi gândită ca un subdomeniu al antropologiei. Asemănător cum, deseori, și filosofia religiei este abordată ca un domeniu al aceleiași antropologii. În aceeași perspectivă, și filosofia dreptului, a politicii, a moralei, a artei ar putea fi concepute ca subdomenii ale științei despre om. Iar istoria culturii include și istoria religiilor. În aceeași măsură este tratată și istoria

civilizațiilor (cuprinzând în problematica ei toate segmentele spiritualității umane – de la economic la ideologic și de la material la spiritual). De altfel, după cum se și obișnuiește în practica demersurilor asupra socialului, istoria culturii și istoria civilizațiilor sunt concepute ca discipline de sinteză (similar fiind concepute, în cele mai frecvente cazuri, și sociologia și antropologia).

În altă ordine de idei, conștiința nu trebuie redusă doar la modalitatea reflectorie specific umană, în care se au în vedere conștientizarea de sine a omului și conștientizarea lui de altul, de datul obiectiv care-l înconjoară și îi determină existența. Ea (conștiința) cuprinde, în structurarea produsului exercitării ei, și rezultatele demersurilor cognitive și reflexive ale oamenilor, inclusiv aprecierile și instituirile lor valorice, la rândul lor determinate și determinatoare acțional. Astfel încât, raportată la dimensionarea ei socială (colectivă), conștiința se obiectivează într-un ansamblu de specii valorice ce structurează mediul existențial specific al oamenilor. Astfel încât formele conștiinței sociale sunt, de fapt, totodată, și forme ale culturii. Acestea, structurate într-o scară sau tablă de valori, configurează fizionomia unei civilizații, reprezentând suportul spiritual al arhitecturării ei ca domeniu existențial specific al umanului.

Din astfel de rațiuni ale modului dialectic și sistemic al abordării relațiilor dintre conștiință, valoare și existență se poate deduce ideea că *dimensionarea umanului cuprinde corelat materia și spiritul, ambele laturi ale acestui dublet existențial posedând atributul obiectivității, al uneia care se constituie ca subiect în canavaa universului.*

*

În abordarea raporturilor dintre conștiință, valoare și existență, am avut în vedere: *conștiința socială* (termen căruia i se subordonează o diversitate de forme ale ei: conștiința mitică, conștiința religioasă, conștiința filosofică, conștiința morală, conștiința artistică și aprecierea estetică, conștiința științifică, conștiința economică); *cultura* (insistând asupra filosofiei, artei, moralei, științei, dreptului, politicului – concepute ca modalități de obiectivare a unor forme ale conștiinței sociale); *existența* (umană și lumea omului, și nu a universului fizic).

Ideea care ne-a călăuzit fiind aceea că formele conștiinței sociale (și, corespunzător, formele culturii), întrucât au ca rezultat al exercitării lor (din necesitatea și libertatea acțiunilor umane) constituirea de idei și valori, acestea au o dimensionare existențială – se constituie ca dat obiectiv (deși instituit de om) și au o finalitate de asemenea existențială.

Omul cunoaște realitatea și construiește idei, apreciază și instituie valori, pentru a le utiliza ca premise teoretice și motivații ale acțiunii sale practice de transformare a mediului său natural și social de existență, în vederea realizării condiției lui. Produsele acțiunii sale transformatoare sunt bunuri materiale și valori spirituale, inclusiv mijloace de producere a acestora (unelte tehnico-materiale și concepte) care-i satisfac nevoile de trai (existențial).

Ceea ce înseamnă că ideile și valorile, fiind produse ale acțiunii omului în vederea întemeierii realizării lui de sine, nu sunt doar imagini reflectorii, ci și mijloace ale exercitării (eficiente pentru el) a raporturilor lui cu mediul său de existență (naturală și socială). La urma urmelor, ideile și valorile fac parte din existența umană, prin ele definindu-se omul ca specie, din perspectiva prezenței lor în structurarea condiției lui omul fiind o ființare ontic-ontologică, respectiv, una care, deși trăitoare în ontic, prin idei și valori transcende, universalizându-se.

Cum era și firesc, nu ne-am limitat în cuprinsul lucrării să abordăm formele culturii și conștiinței sociale din perspectivă existențială, depășind astfel domeniul strict al filosofiei culturii și al teoriei conștiinței sociale, ci am adăugat și unele încercări ale noastre privind tematica actuală a problematicii epistemologice și de filosofia științei, îndeosebi din domeniul teoriei determinismului, pe care le apreciem ca având o deschidere existențială.

Modul de tratare a demersului nostru este îndeosebi cel *eseistic*, mai lesnicios la prima vedere, dar mai penetrant din punct de vedere explicativ și, totodată, de mai largă accesibilitate – având în vedere și faptul că majoritatea lucrărilor noastre anterioare au suplinit nevoia de analitică și exegeză.